

Begravning under 1800-talets senare hälft inom Gullabo och Torsås socknar.

Ett gravöl under den angivna tiden i nämnda socknar gestaltade sig helt annorlunda än i nutiden. Då ett dödsfall inträffat kungjordes det i kyrkan påföljande söndag och då först kanske man fick reda på det, om det var en person i en avlägsen by, som avlidit, eller om dödsfallet skett hastigt. Under vanliga förhållanden hade ^{man} ganska bra reda på sinna grannar och deras välbefinnande, och därför gick det som en löpeld mellan granngårdarna, då någon dött.

Först under 1880-talet började man annonsera dödsfall i tidningarna, men det var endast i enstaka fall det skedde, och de förmögnare av folket. De tidningar, som därvid kom ifråga var de båda ortstidningarna Barometern och Tidningen Kalmar eller Kalmartidningen. Det var endast ett fåtal av folket som vid denna tid höll sig med tidning och det var därför man inte så allmänt betjänade sig av dödsannonsen som meddellelsemedel, då någon avlidit.

Att beklaga sorgen med den vanliga frasen: "jag får beklaga sorgen", då någon dött, började användas bland folket vid sekelskiftet och något årtionde förut, och då av dem som hört och

kände uttrycket. Även en del använde frasen fast det då lydde:
"Jag får beklaga sorgen, far är död". Samtidig som man tillkänna-
gav sin sorg, beklagade man den själv.

Någon flaggning på halv stång förekom inte inom Gullabo vid denna tid, på grund av att ingen hade flaggstång. Man kan tryggt påstå att det var först under 1890-talet som bruket med flaggstång började användas inom Torsås och Gullabo socknar. En bland de första inom Gullabo socken, ~~var~~ som satte upp flaggstång vid sin gård, var nämndemannen Johan Petersson i Troxhult. Det skedde under 1890-talet. Efter sekelskiftet tillkom de andra. I Torsås var det flaggstång vid prästgården och hos någon handlande i själva Torsåsbyn, som nuvarande Torsås municipalsamhälle då kallades.

I början av 1880-talet började man använda sig av tryckta bjudningskort till begravningen. Men det var endast de förmögnare som kunde kosta på sig denna lyx. Före den tiden skedde bjudning till gravöl genom muntlig anmodan av någon anhörig till den döde. Bjudningskort beställdes i Kalmar eller Karlskrona samtidigt som man gjorde inköp till likklädsel och gravölet. Visserligen hade de mera välsituerade bland folket mycket som de själva kunde producera och alla inbjudna hade förning med sig, men det behövdes en mängd ingredienser, som fanns att få endast i staden,

måste
och därför ~~alla~~, som anordnade gravöl göra en stadsresa för att skaffa sig nödvändiga tillbehör.

När döden inträtt fördes liket ut ur bostaden och lades på en bår i ett uthus, en loge eller drängstuga eller skjul. Som bår kunde ett sofflock få tjänstgöra. En psalmbok lades på den dödes bröst eller under hakan för att den inte skulle falla ner och liket vara gapande. För att inte liket skulle stirra med öppna ögon emot en, brukade man lägga en 5-öröng på vardera ögonlock och på så sätt tillsluta ögonen. Det var en allmän sed att anhöriga och även andra skulle se den döde, innan begravningen skedde. Därför brukade man inte skruva på locket på likkistan förrän strax före avfärden till kyrkan.

Då liket flyttades från dödsläggret blev det tvättat och rakat, det senare om det var en man.

För att ta bort liklukten brändes enris, och hackat granris ströddes på golvet.

Svepningen av liket utfördes av en särskilt anlita d kvinna.

Under en lång följd av år hade en kvinna kallad Davids Helena i L:a Glosebo detta uppdrag. Det kallades att kläda liket och det skulle ske efter en viss norm. Likklädseln köptes färdig, om det var en öfr m ögen person som höll gravöl, men var den döde ett fattighjon lagades klädseln till av enklare sorts tyg.

ACC. N:R M. 1.1.0.72: 4.

Att sätta strumpor på den döde är inte känt under den nämnda tiden ej heller att brudgumsskjortan användts till klädsel. Liket lades i kistan efter det man skaffat svepning och kista. Det skedde någon dag före gravölet, och så fick det stå i den öppna kistan tills begravningsdagen. Unga filckor som dött pynades med en myrtenkrans om håret och en kryddkvast i handen. Man tog då de blommor som fanns att tillgå. Det kunde vara en kallblomma e.d. Någon blomsterhandel fanns inte att tillgå utan man måste ta vad bygden frambragt. Skedde begravningen vintertid, då det var ont om blommor, blev blomsterskörden vid begravningen ringa.

Vissa sjukdomar sökte man bot för vid likbåren. Om ett barn led av "skärvan" (benämning på engelska sjukan) kunde det bli botat från det onda genom att ta det och föra det runt likkistan tre gånger. Det skulle ske i vertikal riktning, varför likkistan med liket måste placeras på ett par stolar eller bockar så man kunde komma under kistan med barnet. Detta var ett bland de många medel som man använde mot denna sjukdom.

Den som led av urinuttömning under sömnen eller sängväta kunde bli botad, om han "pissade" i en öppen grav. Att äta bär längs en väg, där ett liktåg dragit fram - vilda bär som växte i vägkanten - medförde den stora olägenheten att man fick liktornar på fötterna.

Ringar av ädlare metall tog man vanligen av, fast det förekom även, att man lät öron- och fingerringar sitta på den döde.

Likkammare.

Som likkammare innan begravningen skedde fick ett rum i själva manbyggnaden tjänstgöra. Somliga hade en drängstuga för ändamålet, om den inte var bebodd. Även ett logrum kunde användas, om det var sommartid. Hade man råd och möjlighet därtill kläddes hela likrummet med vita lakansom täckte både fönster och väggar. Under högsommaren gjordes en lövsal ute i det fria på gårdsplanen och i den sattes likkistan med liket före avfärden till graven. Att "se liket" var en allmän sed i denna trakt, men däremot förekom inte s. k. likvaka. Någon traktering före begravningen var inte vanligt.

Kista. Vid denna tid var det sed, att låta någon snickare göra kistan. Det var flera hemmasnickare som var skickliga likkistgörare. Erik Håkansson i Petamåla och Karl Larsson i Torhult var mycket anlitade då likkista behövdes. Men var familjen förmögen köptes likkista från Karlskrona eller Kalmar. Den hemgjorda likkistan målades av en yrkesman i bygden och beslaget köptes hos handlanden, som bland matvaror och träskor även sålde likkistskruvar. Att hålla likvaka var inte vanligt i denna trakt under den angivna tiden. Men det var ganska vanligt att den snickar-

kunnige gjorde sin egen likkista medan han levde, så han kunde vara säker om att lagd i en ordentlig kista en gång. Snickar-Anders i Fagereke, gemenligen kallad Snickar-Anten gjorde sin likkista själv och ställde in den i en sidkammare. Så hände emellertid, att vådeld bröt ut och stugen brann upp. Allt i denna blev lågornas rov utom likkistan. Det var det enda han kunde rädda. Det hände under 1890-talet.

Kistan tillslöts av de närmaste anhöriga till den döde.

Likbår.

Att likbår ha använts i gångna tider kan man antaga, då det var mycket långt från de avlägsna byarna till begravningsplatsen. Dessutom fanns inga ordenliga färdevägar, utan man var tvingad att vandra fram med den döde på smala gång- eller riästigar. Så var förhållandet med de åboar som bodde i västra delen av Gullabo socken och ville ha sina döda begravda i Torsås vid kyrkan. Vid sådana tillfälle bars den döde på bår från Lybäcksholm och övriga gårdar i västra delen över Hästmahult, Rislycke, Fagereke och Juansbo fram till Badstuvbo där den större vägen till Torsås drog fram. Det var endast de mera välsituerade som man kunde kosta på en sådan begravning. Fattigt folk fick nöja sig med att bli begravda vid Torsås kapell, nuvarande Gullabo kyrka. Av de nötta stenarna längs den nämnda färdevägen har man långt

fram i nutiden kunnat fastställa vart vägen drog fram. Det är nu århundraden sedan den nu nämnda skogsvägen anlätades och sparsam, ma är traditionerna, som förtälja om den.

Likvagn. Fram på 1800-talet då bygdevägarna blivit så pass iordningställda, att de kunde trafikerad med hjuldon, skaffades den första likvagnen i Gullabo. Den var privatägd och ägaren hette Peter Månsson, bonde i Torhult. Det var en mycket enkel och rent av simpel likvagn, men brukades av de flesta, som bodde lång från kyrkan, då liken forslades dit. Likvagnen utgjordes av ett löst kar, som kunde sättas på en vanlig arbetsvagn, då den fick tjänstgöra som likvagn. Den drogs av Peter Månssons vita mähr.

En bättre och finare likvagn ägdes av bonden Peter Israelsson i Björkemåla, och den anlätades, då det var en stor begravning. Så fanns det likvagnar på åtskilliga ställen i Vissefjärda såsom i Skäveryd och Björnabygden, och samma var förhållandet i Torsås. Dessa likvagnar var större och kördes med två hästar. Den som anlätade dem fick själva betala för skjutsen. De som bodde i kyrkans närhet bar de döde till graven från hemmet.

Någon särskild utsmyckning av hästarna förekom inte. Något årtionde fram på 1900-talet köpte församlingen en likvagn, som stationerades i Petamåla och vem som önskade kunde få använda den utan avgift.

ACC. N:R M. 11072:8.

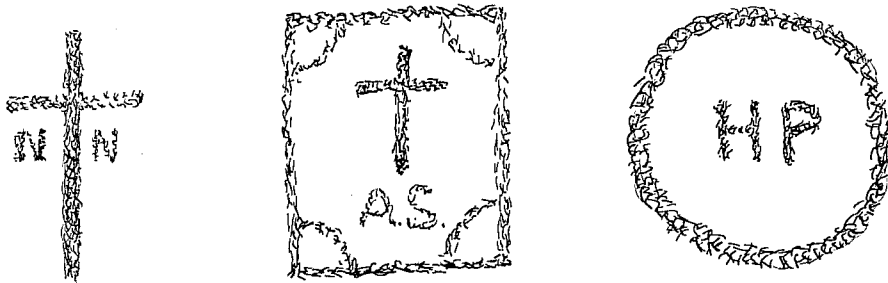
Utfärdstal. För somliga personer hölls utfärdstal, vari erinrades om personens duglighet och bortgång, varefter en psalm avsjöngs. Den kallades avsjungningspsalmen och togs upp av någon nära anförvant till den avlidne. Det var någon av de äldre som fick detta uppdrag. Var han inte någon sångare hände rätt miserabla situationer, så att ~~psalmen~~^{sången} måste avbrytas och psalmen börjas på nytt. Så hände då båtsman Stare i Torhult började psalmen då färgare Granlund i Petamåla skulle avsjungas.

Utfärd. Kistan med den döde bars ut ur likrummet med fotändan av likkistan före. Det var de närmaste släktingarna som biträdde därvid.

Begravningsprocessionen . Om liket bars från hemmet till kyrkan skred liktåget fram längs vägen i sakta mak med de närmast sörjande tätt efter likkistan och de övriga efter i ett följe. Vid kyrkporten sattes kistan ner på ett par bockar och dröjde man där tills präst och klockare hann ställa in sig och avringningen började. Då satte sig liktåget i rörelse mot graven och före gick prästen och klockaren. Den senare sjungande in liket på kyrkogården. Några prestaver förekom inte vid begravning inom Gullabo vid denna tid.

Några förridare eller lejda gråterskor har heller inte förekommit, vad känt är.

Vid varje gård och bostad hade man strött hackat granris och lagt kransar därav för att hedra den döde. Av granriset bildades kors eller rund ring med den dödes initialer av sot eller krita. Från begravningsgården lades strängar av fina grangrena å omse sidor om vägen, som även kantades med enar med 2 - 3 m. avstånd. Denna konsgjorda allé sträckte sig från gården ut till den angränsande härads- eller bygdevägen. Då likkistan bars en längre väg och bärarna byttes vid, skedde det utan att kistan behövde sättas på marken.

Typiska dekorationer eller s.k. kransar av hackat granris, som lades utanför de gårdar där begravningsprocessionen skred fram. Nils Nilsson, Amanda Svenssons och Hans Petterssons initialer, även de av granris eller sot.

ACC. N:R M. 11072:10.

Ankomst till kyrkan. Då liktåget kom fram till kyrkan ställdes likkistan på ett par bockar. De~~x~~ stod uppställda framför kyrkgrindarna och kringstrött granris hackat över platsen.

Så kom klockaren och prästen och med dessa i spetsen brädvid varandra fortsatte liktåget fram till graven, som var klädd med granris invändigt och med fyra mindre granar ställda i en fyrkant kring graven. Var den döde en fattig och öansenlig person, gjordes inte så stora anordningar varken med klädsel av graven eller annan dekoration. Vid graven sjöngs en psalm. Det kallades att "sjunga upp" den döde.

Före jordfästningen ringdes i kyrkklockorna. Det kallades avringning. Då en person var avringd hade han gjort sin sortie. Det var ett gängse uttryck för att ge tillkänna, att det var slut med en även socialt sett. Så hette det bland folket om den blivit utfattig att han var "avringder". En avringder bonde var alltså den bonden, som slösat bort sin ägendom och måste lämna gård och grund till sina fördringsägare.

Det var brukligt att klockaren fick ersättning för framsjüngningen, då den döde var en framstående person.

Att begravningsföljet gick kring kyrkan med kistan förekom inte. Självspillningar begravdes i tysthet och vanligen efter kl. 6 em.

Jordfästningen. Då en död skulle jordfästas, talade man med prästen om dag och tidpunkt. Någon särskild dag, då begravning i allmänhet skulle ske, fanns inte bestämd, utan det kunde ske vilken dag som helst efter överenskommelse.

Det vanliga var dock att jordfästning skedde efter högmässan eller strax före. Det skedde under den påtalade tiden ute vid graven. Längre fram i tiden skedde jordfästningen inne i kyrkan. Om den jordfäste var en betrodd och framstående person, höll prästen ett kortare tal och erinrade om hans insatser och egenskaper. Under andra förhållanden skedde jordfästningen utan tal i all enkelhet. Efteråt sjöngs en psalm och så var man färdig att lämna platsen. Blommor och kransar som prytt kistan under processionen togs undan för att sedan läggas på gravensedan den myllats igen. Den som särskilt ville hedra den döde kastade ner blomketter i graven, och enstaka gånger hände, att en kortare dikf lästes och ett tack till den döde uttalades. Att kistan under högmässan stod kvar inne i kyrkan förekom inte. Någon personalie över den döde uppläste aldrig prästen vid predikan, vad känt är.

Det var sed, att prästen för sina besvär upptog s.k. likstol. I en gammal bouppteckning efter Lars Persson N:o 2 Glosebo står som utgift upptaget bl. a. "Likstol och åldersbevis 4:25 Riksm!" Bouppteckningen är daterad den 13 mars 1868.

Själaringning. Då någon dött ut-fördes alltid själaringning. Det brukade kyrkvaktaren göra. Han utförde all ringning vid Gullabo kyrka och fick litet ersättning därför kallade "ringpengar". För äldre och ansedda personer ringdes längre än för barn och unga personer.

Någon gravöppningsringning förekom inte.

Begravningsringning förekom endast vad som förut angivits. Det var den nämnda avringningen. All ringning utfördes av kyrkvaktaren.

Återfärden från kyrkan skedde vanligen i motsatt ordning som vid färden dit. Något särskilt att iakttaga därvid var inte.

Inte heller är känt att tydor togs av liktågets utseende e.d.

Begravningskalas. Det var en gammal sed att begravningskalas skulle förekomma. Det kallades gravöl och ju mera ansedd personen var som skulle begravas desto rikligare skulle kalaset vara. Det hölls i samband med begravningen, och de inbjudna var de nära släktingarna, grannar och umgängesvänner. Till vörd utsågs en släkting till den döde. Prästen och klockaren var även inbjudna, och kalaset hölls i sorgehuset, där lämpliga utrymmen ställts till förfogande. Vid fattigbegravning var det ytterst enkelt och ofta förekom ingen traktering alls.

Däremot var det mycket mat och dryck vid förmögnares begravning.

Till gravölet brukade man slakta ett ungnöt e.d. så att färskt kött fanns för anrättningarna. Det fanns ingen slaktare som kunde stå till tjänst med köttvaror och ingen charkuteraffär där man kunde förse sig med vad som fordrades. Allt skulle skaffas i hemmet, och bland bönderna hade man de flesta varorna till maten av de produkter de själva framställde på gården. Dessutom hade alla gästerna utan undantag förning med sig. Denna ^{-d}se höll i sig ända fram till sekelskiftet. Begravningskonfekten började användas på 1880-talet och kanske förut. Den utgjordes mestadels av maränger. och bjöds på vin och andra drycker i rikt mått. Till maten läste prästen högt och efteråt tackade han i allas namn för fägnaden. Det var även brukligt, att man sjöng en psalm. I nutiden har begravningskalasen betydligt förenklats. Forna tiders stora gravöl, som pågick i flera dagar förekommer inte nu. Det är vanligen en entreprenör som tar hand om det hela, och man offrar numera varken så mycket tid eller omkostnader som förr. Någon obesatt plats vid bordet lämnades inte.

Som efterkalas gjordes en tillställning för de som på ett eller annat sätt hedrat den döde med krans på vägen och hackat granris. Det var då tjänstefolk och närboende dagsverkare, som arbetat vid gården, om den ^hbegrävde var en framstående man. Att dans och kortspel förekom vid begravning är inte känt i denna bygd.

Kyrko/tjänsternas avlöning m.m.

Alla som på ett eller annat sätt tjänstgjort vid begravningen ersattes efter råd och lägenhet. Det föll på dens lott, som anordnat gravölet att ersätta allt arbete och betala alla omkostnader. Prestaverande förekom inte inom dessa socknar.

Kokerskan fick sin betalning på så vis, att gästerna efter begravningskalaset lade ihop penningar till henne för allt besvär. Var och en gav därvid, vad skäligt var. Det var dock inte alltid som kokerskan avlönades på detta sätt, men det förekom enstaka gånger.

Närboende fattiga blev alltid ihågkomna med mat från gravölet, om det var ett stort gravöl efter någon framstående person.

Kyrkogård.

Kyrkogården i såväl Gullabo som Torsås är omgiven av en mur. Någon särskild anordning för att hindra någon att klättra över finns inte och någon skyldighet att underhålla den fanns inte det tillhörde kommunen i sin helhet att besluta därom.

På kyrkogården planterades hängask vid somliga gravar och i rader bildade alléer stod lönnar. Särskilt i Torsås är detta förhållandet. Vid kyrkas mur i Gullabo utanför kyrkogården var planterade lönnar. Det hade O. Bondeson i Blomstermåla föranstalltat om och personligensatt under 1870-talet.

ACC. N:R M. 11072:15LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-

ARKIV

Gravplatser. Familjegravar började anskaffas först på 1880-talet. Före denna tid fick man begrava sina döda på den plats som var tillgänglig. Visserligen hade man sina anhöriga begravde i samma grav, men någon bestämd reda blev det först då familjegravar började säljas. De gamla träkorsen har tagit bort och många av de gamla järnkorsen också, då kyrkogården indelats i familjegravar. Många av de gravar, som låg på allmän begravningsplats och hade gravvårdar av mer eller mindre varaktigt slag, inköptes som familjegravar och de gravvårdar som fanns makades undan och lades in i stenvuren, då kyrkogården utvidgades. Även om gravvården var av bättre beskaffenhet. Så var fallet med en marmorvård rest över nämndemannen Jonas Petersson i Gullaboås. Han dog någon gång under mitten av förra århundradet och gravvården hade hans son riksdagsmannen och fredskämpen Jonas Jonasson låtit sätta upp.

Det finns numera inte så många gamla gravstenar på Gullabo kyrkogård. En bland de äldsta är rest över nämndemannen Peter Nilsson från Blomstermåla, död 1870. Stenen är uppsatt av hans dotterson O. Bondeson i Blomstermåla. Den är huggen och bearbetad av en murare kallad Mur-Frans under 1870-talet.

Så finnes ett och annat gammalt järnkors från mitten av förra århundradet. Alla av äldre datum har ersatts av nya.

Alla fattiga begravdes på en allmän begravningsplats och där begravdes även tjänstehjon och vandrare, som dog inom socknen. Inom själva kyrkan är ingen begravd i Gullabo, enligt vad man känner. Men i Torsås kyrka har många blivit begravna i äldre tid. Det visade de många skelett man fann där vid kyrkans restaureering i slutet av förra seklet. Men det finns inga traditioner om de begravningar, som skett där eller vilka personer som blivit jordade i kyrkan.

Grav. Då någon dött och grav skulle grävas, uppdrog man detta åt kyrkvaktaren, som på grund av sin ständiga vistelse vid kyrkogården väl kände till var olika personer från de skilda byarna hade sina gravar. Graven grävdes i regel tre alnar djup. Under vintertid, då marken var hårt tjälad, blev arbetet hårdare och ersattes med en högre avgift. Graven kläddes med granris och pyntades allt efter råd. Fattigbegravning var mycket enkel.

Graven skottades igen av dödgrävaren och kransar och blombyketter lades över. Ibland hände, att begravningsgästerna skyfflade delvis igen graven för att dämpa liklukten. Skyfflar fanns då på platsen. Liken begravdes alltid under denna tid med fötterna åt öster. Någon ständigt stående öppen grav har inte funnits här. Inte heller är känt, att graven varit för trång.

ACC. N:R M. 11072:17.

Gravvårdar. Under förra århundradet fanns det ett stort antal träkors på gravarna. Somliga gjorda av eke och säkerligen av hög ålder. Någon skilnad på gravkors över män och kvinnor fanns inte. Det förekom även gravkors med tak. Dyrare var de gjutna korsen, varvav några ännu finnes kvar. Tillverkningsorten är inte känd, men troligen har en del tillverkats i Lindås. Några smida kors är inte kända. Det förekom kors med den dödes foto. Vid Torsås fanns ett par därav under slutet av förra århundradet. Däremot är inga dylika kända vid Gullabo kyrka. Några särskilda gravvårdar för vissa yrkesmän förekom inte.

Inskriptionen på de äldre gravvårdarna var ungefär lika ex. "Här hvilar undantagsmannen N.N. och hans hustru". Ofta var födelseår och dödsår utsatta samt byns namn.

Iband nöjde man sig med förkortningar ex. H.H i stället för Här Hvilar. Isenare tid har, som nämnts de gamla gravkorsen och gravstenarna sopats bort och ersatts av nyare typ. En högre kyrkogårdskultur har inträtt under de senare decennierna. Gravvårdar av slipad granit började användas under 1880- och 1890-talet och har ständigt ökat. Det har hänt att äldre gravvårdar utbytts mot nyare och prydligare, och då ha de gamla förts hem och använts till trappsten vid ingången till huset. Gravar som inte vårdas tas i bruk efter en viss tid av andra familjer. Somliga familjegravar såldes på evärdelig tid.

Gravsmyckning. Äldre tiders gravkullar pryddes med blommor av varjehanda slag. Vintergrön^a och eterneller var mest brukliga under den tid då det var ont om blommor. Från sommaren kom de planterade blommorna. Då gravkullar blev omodernt och graven slätades ut, vilket blev mera brukligt under början av 1900-talet bredde man ett lager av fin sand över och räfsade ut den. Vid själva "hovdamålet", som gravvården benämndes, sattes ett större glas, en vas e.d. med blommor, eller lades en pärlkrans på graven. Dylika pärlkransar började användas mot slutet av förra århundradet och köptes i staden Kalmar eller i Karlskrona. Under vintertid lades de in i "likkällaren", som likboden kallades. Den var belägen vid södra sidan av kyrkogården. Numera är sådan gravsmyckning inte så vanlig. Att placera brinnande ljus på graven är en senare tiders sed här.

Elbegängelse.

Inom Gullabo socken har inget lik undergått eldbegängelse. I Torsås har en särskild urnlund uppförts på kyrkogården, och där har fler urnor med den dödes aska nedsatts. Någon speciell motvilja mot likbränning kanske man inte kan spåra, men att man fortfarande håller på den gamla gravsedan, beror väl snarast på den rådande konservatismen, särskilt då det gäller religionen och med den sammanhängande frågor, såsom begravning, dop, vigsel etc.

Folktro om kyrkogården. Att kyrkan och kyrkogården med de döda var föremål för folkets undran och märkliga föreställningar, är uppenbart. Lugnet och tystheten kring de dödas boning skapade en viss mystik, och satte fantasien i rörelse. Många kunde även berätta om märkliga ting, som sattes i samband med kyrkan ^{och} kulturen. Vid Gullabo kyrka var ingen präst begravnen, vad känt är, och därför var det många av de äldre personerna vid mitten av 1800-talet och något därefter, som tog löfte av sina närmaste att slippa bli begravda vid kapellet, som Gullabo kyrka då kallades emedan där inte fanns någon präst begravnen, som kunde predika för de döda under julnatten. Enligt gammal uppfattning trodde man, att en präst jordad vid kyrkan steg upp julnatten och predikade för de döda, som då uppstod och gick in i kyrkan. Och man resonerade som så, om ingen präst ligger begravnen, kan det inte bli någon predikan.

Man hade även vidskepliga föreställningar om den vigda jorden. Den tålde inte att ohelgas. Då blev man straffad. Så berättas att en person, som var starkt misstänkt för att av våda under jakt ha ihjälskjutit en ^{annan} person, blev av någon osynlig makt kastad av kyrkogården en dag då han arbetade där och lagt sig att vila. Den som gick förbi kyrkan "lille julaften" kunde riskera att möta glosen, ett hemligt väsen som var ute den natten, och då kunde det gälla livet. Tomas -dagen den 21 dec. är lille julaften här i trakten.

gumma/
En klok, Lass-Anna i Trankvill, var orgeltrampare i Torsås i många år och brukade då låna hem människoben från kyrkogården för att användas vid botandet av sjukdom. Hon måste emellertid bära benbitarna tillbaka igen efter användningen och därför hette det, att hon "lånade" dem från kyrkogården.

Andra begravningsplatser.

Då en epidemi härjade i gångna tider var det svårt att få de döda begravda på vanligt sätt vid kyrkogården. Det gällde att så fort det lät sig göra få den döde i jorden för att undvika smitta. En förhärjande farsot, då den en gång började, var kolera. För att inte stå rädlös, då denna förskräcklia sjukdom satte in, hade församlingen på förhand utsett vissa områden som lämpliga begravningsplatser, då nöden krävde att hastig begravning skedde. Följande platser inom Gullabo och Torsås omtalas som bestämda till gravplatser för dem som avlidit i kolera. Om någon blivit jordad där är inte känt.

Ett område i Västra Torhult benämnt Bruakärrensbrånen. var antaget till begravningsplats för västra delen av Torsås kapellförsamling, nuvarande Gullabo socken.

I En hage i byn Stenbäck var ett uppmätt område 116 alnar i fyrkant utsett som begravningsplats. Det låg nära vägen till Karlskrona.

I byn Kvilla ^{n/}fanns ett område och i nordvästra delen av socknen i den stora byn Svinhult, nuvarande Strömby fanns en begravningsplats. Även de s.k. hemrotarna inte så avlägset från själva kyrkan fanns ~~även~~ en sådan begravningsplats.

Ett dylikt område var utsett i byn Slätafly för södra delen av Torsås och ett i byn Oxlehall. Där var det Pilbrånen som man ansåg som lämpligast. För sydöstra socknen hade man utsett ett område i byn Appleryd som begravningsplats, om farsot skulle utbryta. Traditionen om dessa utsedda och till begravningsplatser antagna områden lever ännu kvar bland folket.

I byn Klippingsbø i Vissefjärda socken är en plats kallad Jättegraven belägen. Den består av flera mindre kullar, som ser ut som gravhögar. Huruvida här har varit en begravningsplats eller ej ^{är ej} gott att veta, men av folket i trakten har den alltid kallats Jättegraven.

Bårhus. Något särskilt bårhus har väl inte funnits här men en stenbyggnad kallad "likkällaren" användes till bårhus i Gullabo under 1800-talets senare del. Det var riksdagman Jonas Jonasson i Gullaboås och hans svärson Olof Bondeson i Blomstermåla, som var initiativtagarna till denna byggnad. I detta bårhus eller likkällare förvaras en del attiralj tillhörande kyrkan och då något lik ^{stod här} förvarades för obduktion e.d.

ACC. N:R M. 44072:22.

Majning. Någon annan majning än den förut omtalade med kransar på vägen där liktåget drog fram och granris m.m. vid sorgehuset, förekom inte. Något annat syfte än hedersbevisning för den döde hade inte detta. Några ruskor med skalade toppar förekom inte. Det var endast välvxta cypresslika enar som användes. Ej heller gjordes någon äreport för liktåget. Inne i kyrkan liksom vid graven ställdes granar, och på kyrkgolvet ströddes hackat granris.

Kransar och minnestavlor. Att använda kransar vid begravning är ett gammalt bruk. När det började är svårt att fastställa tiden för. Kransar att lägga på kistan bands i hemmen eller av någon van kransbinderska. Det var vanligen kvinnor, som befattade sig därmed. Davides "deker", ett par äldre ogifta kvinnor, döttrar till en målare David Andersson boende i närheten av kyrkan, var ansedda som duktiga kransbinderskor och var allmänt anlitade av folket i bygden. Kransen bands av tillgängliga blommor av alla slag. Under vintern var det svårt att få lämpligt material. Men man tog vad som fanns av både vilda och planterade växter. I Vidbäcksmåla utmark växte ryl (*Chimaphila umbellata*) gemenligen kallat "statt upp och gack" av folket i bygden. Det brukade användas som material till kransar jämte avlövat blåbärsris. Minnesverser präntade sattes upp i likrummet och minnestavlor

deka = flicka

mer eller mindre utstofferade hängdes upp vid vissa begravningar. De förvarades sedan i årtal i hemmet. På minnestavlan stod den dödes namn födelse- och dödsår m.m. Några minnestavlor att hängas upp i kyrkan eller i bårhuset "likkällaren" förekom inte.

Sorgdräkt. Svart var sorgdräktens färg för både män och kvinnor. Dessutom skulle alla kransband vara svarta eller vita. Först mot slutet av förra århundradet kom andra färger ibruk. Blå och gula band användes, fast mången förfasades ~~sig~~ däröver i början. Männen ~~sorg~~dräkt var av svart vadmal eller diagonal samt hög hatt, om man hade, i annat fall fick vanlig "knallhatt duga". Till den kvinnliga hörde utom svarta kläder svart siden~~duk~~ , silke~~duk~~. Sorgeband på ärmen hör till en senare tid. Det modet kom ibruk strax före sekelskiftet. Inpå 1900-talet under de första årtionderna ersattes armbindeln med ett svart band på rockuppslaget.

Sorgtid. Under ~~sorg~~tiden, som varade en längre eller kortare tid allt efter släktskapen till den döde, skulle man hålla sig hemma och undvika sällskapslivet. Sorgtiden kunde räcka från några månader till ett år efter dödsfallet.

Borgerlig begravning. Under senare tid har s.k. borgerlig begravning förekommit i enstaka fall. Det har då varit mest ~~med~~ fri-religiösa sammanslutningar som betjänat sig därav.

Ordensbrgravning. Under den tid den här nedskrivna skildringen omfattar ägde ingen ordensbegravning rum av den orsak att här blan bönderna och deras gelikar fanns inga ordensbröder.

Däremot var det vanligt, att hantverkare tillhörande samma skrå inbjöds till begravning då någon av samma hantverk avlidit. Särskilt var detta förhållandet om det gällde fabrikörer ex. garvare, färgare och kopparslagare.

Militärbegravning. Det var inte så vanligt med militärbegravning här i trakten. Det var varje gång en båtsman dog. Då brukade övriga båtsmän i trakten möta upp och följa den döde till graven. Någon större begravning var det inte, ty dessa båtsmän var i allmänhet mycket fattiga.

Om någon utlänning dog inom församlingen blev han begravd enligt det hävdvunna och vanliga ritualen liksom vandrare, som dog inom socknens hank och stör. De begravdes på allmän bekostnad. En sådan begravning var mycket enkel på många vis. Därvid förekom varken kransar eller blommor och inget kalas efter.

I senare tid har begravningsentreprenörer mot kontant betalning åtagit sig begravning och anskaffat blommor och alla tillbehör och förenklat det hela. Den nutida begravningen skiljer sig så tillvida från det gamla gravölet, att anordningarna för det hela numera inte i så hög grad tynger de efterlevande som förr då gravölet räckte flera dagar i streck.